

Jan Rylke
Katedra Projektowania i Konserwacji Krajobrazu
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
j.rylke@gmail.com, tel. 602488581

Lublin 12.07.2017r.

Recenzja pracy doktorskiej pt.: *Wiejskie założenia dworsko-ogrodowe w powiecie kętrzyńskim, ich ochrona i rola w krajobrazie*, wykonanej w Katedrze Architektury Krajobrazu, Wydział Kształtowania Środowiska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, przez Panią mgr inż. arch. kraj. Katarzynę Agnieszkę Ruszczycką.

Uwagi ogólne

Recenzowana praca jest obszerna i wykonana z ogromnym nakładem pracy Autorki rozprawy doktorskiej. Liczy 291 stron wydruku komputerowego, przy czym strona wydruku liczy 3000 znaków. Oprócz tekstu zwartego rozprawa zawiera 30 załączników, w każdym z załączników pomieszczono katalogowy opis założenia dworsko-ogrodowego. W tekście zamieszczono 309 rycin, stanowiących niemal wyłącznie ikonografię opisywanych ogrodów. Zamieszczona bibliografia zawiera 117 pozycji, w tym 28 pozycji w języku niemieckim. Oprócz bibliografii Autorka zamieściła wykaz 11 pozycji wykorzystanych źródeł niepublikowanych, 17 pozycji wykorzystanych źródeł internetowych i 38 pozycji wykorzystanych aktów prawnych.

Rozprawa składa się z 11 rozdziałów. Wstęp zawiera uzasadnienie wyboru tematu pracy, podjętej problematyki, tezy, celu i zakresu pracy. Rozdział pierwszy - metody badawcze Autorka podzieliła na: prace przygotowawcze, empiryczne, kameralne i przedstawienie wyników. Rozdział drugi – stan badań został podzielony na: źródła pośrednie (literaturę przedmiotu) i źródła bezpośrednie (kartograficzne, ikonograficzne, inwentaryzacyjne etc.). W rozdziale trzecim został przedstawiony obszar badań z rysem historycznym kształtowania się krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur. Rozdział czwarty obejmuje uwarunkowania prawne dotyczące badanego obszaru. Rozdział piąty opisuje założenia dworskie i pałacowo-ogrodowe na terenie powiatu kętrzyńskiego w podziale chronologicznym na: cztery obiekty powstałe do wieku XVIII, siedemnaście obiektów, które powstały w XIX wieku i dziewięć obiektów z XX wieku. Ten rozdział stanowi trzon pracy i zajmuje ponad połowę objętości tekstu zasadniczego. Rozdział szósty, to analiza wybranych obiektów. Rozdział siódmy określa rolę badanych obiektów w krajobrazie kulturowym w powiecie kętrzyńskim. Rozdział ósmy obejmuje prawne i doktrynalne aspekty ochrony zabytków a rozdział dziewiąty stan zachowania i działania podejmowane wobec zabytków. Rozdział dziesiąty, to podsumowanie i wnioski.

Konstrukcja recenzowanej rozprawy odbiega nieco od zasad przyjętych w rozprawach naukowych. W uzasadnieniu wyboru tematu pracy umieszczono określenie pola badań i kryterium wyboru powierzchni badawczych, co należało raczej uczynić w rozdziale dotyczącym metody badań. Zakres problematyki badań nie został jasno wyjaśniony, ponieważ Autorka ograniczyła się w tym podrozdziale do losów badanych obiektów, nie określając problematyki, którą zamierza podjąć w pracy. Postawiona teza pracy ma charakter bardziej praktyczny niż badawczy i dotyczy wpływu walorów badanych obiektów na krajobraz kulturowy i rozwój gospodarczy regionu (powiatu kętrzyńskiego?). Podobnie został nakreślony cel pracy dotyczący stanu zachowania badanych obiektów.

tów, ich walorów, oraz ocenę działań konserwatorskich i wpływu tych czynników na rysujące się potrzeby funkcjonalne, społeczne i gospodarcze. Opisując zakres pracy Autorka wyszczególniła rozdziały pracy zamiast nakreślenia pola badawczego, ram czasowych a przede wszystkim zakresu merytorycznego pracy, czyli czy ma on przede wszystkim stanowić źródłowy katalog badanych zabytków sztuki ogrodowej, czy jest on teoretyczną rozprawą z obszaru konserwacji zabytków, czy wreszcie ma charakter aplikacyjny dotyczący roli zabytków w rozwoju regionu. Ten zakres sprecyzowano dopiero we wstępie do rozdziału *metody badawcze* odnosząc się do ponownie postawionej tezy, tym razem dotyczącej ochrony konserwatorskiej badanych obiektów, a więc do tezy innej niż tezy postawione wcześniej. Rozdział *metody badań* poprzedza rozdział *stan badań*, co nie jest moim zdaniem właściwe. Sprecyzowanie sytuacji badawczej – określenie jaki jest stan wiedzy na temat obszaru, który zamierzamy zbadać i jakimi w tym celu posłużono się narzędziami badawczymi oraz jakie do badań zastosowano metody badawcze pozwala nam przyjąć odpowiednią postawę badawczą. Dopiero po określeniu punktu startowego podjętych badań możemy postawić tezę, czyli wstępne założenie badawcze i wybrać adekwatne do postawionych celu, zakresu badań i tezy narzędzia oraz metody badawcze. W rozdziale *stan badań* Autorka pomieściła dwa odrębne zespoły wykorzystanych źródeł. Pierwszy dotyczył przeglądu literatury, jednak bez określenia, które z pozycji stanowią bazę dla rozwinięcia własnych koncepcji badawczych. Drugi zespół stanowią wykorzystane w pracy źródła kartograficzne, ikonograficzne, inwentaryzacyjne i opisowe wykorzystane w pracy. Moim zdaniem materiał źródłowy powinien się znaleźć w rozdziale o nazwie *Materiał i metody* i umieszczony po rozdziale *stan badań*. Brak wyraźnie określonego stanu badań, nie pozwolił Autorce na przeprowadzenie dyskusji ze stosowanymi teoriami, badawczymi i prawnymi narzędziami oraz metodami używanymi dla osiągnięcia zbliżonych celów badawczych. W wyniku tak przeprowadzonej dyskusji możliwe jest wypracowanie odpowiednich wniosków.

Brak dobrze skonstruowanego rozdziału *stan badań* spowodował także, że Autorka po przeprowadzeniu rzetelnych i wnikliwych badań nie opracowała rozdziału podsumowującego wyniki badań, w którym zamieściłaby zdobyte informacje, tylko umieściła kolejne rozdziały, w których wyniki badań zostały połączone z informacjami pozyskanymi z przeglądu literatury. Wyniki badań dotyczące poszczególnych obiektów zostały rozbite na dwa rozdziały. W rozdziale 5: *Założenia dworsko i pałacowo-ogrodowe na terenie powiatu kętrzyńskiego* umieszczono materiał ikonograficzny i jako załącznik metryczkę parku, natomiast w rozdziale 6: *Analiza historyczna wybranych założeń dworsko i pałacowo-ogrodowych w powiecie kętrzyńskim* zawarto analizę przemian układu przestrzennego opartą na materiale kartograficznym i satelitarnym, z którego Autorka korzystała. Moim zdaniem, ponieważ rozważania prowadzono w rozbiciu na poszczególne obiekty, należało je opisać wspólnie. Wyniki badań odniesione do całego opracowywanego zespołu zamiast w osobnym rozdziale zostały umieszczone przy opisie ostatniego z badanych założeń – Wopławek.

Rozdziały 7- 9 zostały opracowane bardzo dobrze i wyczerpująco.

To, co napisałem w uwagach ogólnych dotyczy pewnego chaosu konstrukcyjnego cechującego recenzowaną rozprawę, ale nie ma dużego znaczenia merytorycznego. Wszystkie elementy warsztatu naukowego są w pracy obecne i można je odnaleźć, tylko nie zawsze w miejscach, gdzie recenzent pragnąłby te elementy zobaczyć.

Uwagi metodyczne

Badania nad założeniami ogrodowymi Autorka przeprowadziła dwutorowo. Do badań stanu obecnego posłużyła się opracowanym przez siebie narzędziem badawczym – metryczką w postaci tabeli. Biała karta zabytku nieruchomego nie jest dostosowana dla specyficznych cech zabytku

ogrodowego i opracowanie takiego narzędzia jest wielką zasługą Autorki. Metryczka zawiera obok opisu stanu obecnego również rys historyczny założenia, stan jego zachowania i sporadycznie zalecenia konserwatorskie. Zawiera więc oprócz opisu również analizę, ocenę i czasem zalecane działanie wobec obiektu. Pewnym mankamentem jest, że pominięto pkt 11 *Karty*, który obejmuje materiały graficzne. Odręczny szkic układu przestrzennego to co innego, niż surowy materiał fotograficzny. Drugi tor podejmowanego działania badawczego stanowi analiza historycznych przemian układu przestrzennego oparta przede wszystkim na zachowanych materiałach kartograficznych i współczesnych mapach satelitarnych. W materiałach nie wykorzystano powszechnie dostępnych źródeł internetowych, takich jak np. redagowana przez Manfreda Höhne strona Ostpreussen [online] http://ostpreussen.net/index.php?_l=2, na której oprócz szczegółowych, często sprzecznych z podanymi przez Autorkę informacjami, podana jest również literatura dotycząca poszczególnych obiektów (sprawdziłem dla pierwszego i ostatniego z omawianych obiektów). Autorka często wykorzystuje materiał ikonograficzny pozyskany z Internetu, ale odniesienia do źródeł elektronicznych są opisane nieprawidłowo. Brak w nich nazwiska i pierwszej litery imienia autora, daty publikacji, tytułu, wydawnictwa (portalu) i rodzaju nośnika. Podano tylko adres internetowy i datę pobrania informacji.

W podobny do opisu badań, dwutorowy sposób, podano informacje związane z drugą częścią podjętego tematu: ochroną i rolą w krajobrazie badanych założeń. Część informacji zawarto w metryczkach przy opisie stanu zachowania ogrodu, np. przy Starej Różance, Brzeźnicy, Parczu, Pożarkach, Rodelach, Silginach, Sińcu, Skandawie, Skandławkach, Wopławkach, Banaszek, Świętym Kamieniu, Wielewie: *Ogród z dewastowany (zniszczony), wymaga rewaloryzacji*; Przy Sławkowie podano: *Ogród wymaga rewaloryzacji (ew. zaprojektowania nowego układu kompozycji przestrzennej w oparciu o zachowane relikty)*. Przy Smokowie opisując stan zachowania ogrodu podano: *Dostateczny, wymagana rewaloryzacja*. Przy Kolkiejmach podano: *Ogród wymaga odpowiednich zabiegów renowacyjnych*. Przy Sątoczku: *Ogród zniszczony, wymaga rewaloryzacji (rekonstrukcji)*. Użyte terminy mają znaczenie ogólne, nie mają umocowania ustawowego, gdzie występują terminy: konserwacja, restauracja i budowa. W przytoczonej, opublikowanej przed wprowadzeniem terminów ustawowych, pozycji Longina Majdeckiego (*Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, s. 153-154) przy działaniach rewaloryzacyjnych Autor podaje terminy szczegółowe: restauracja, rekompozycja, restytucja i rewindykacja określając przy nich cele działania i udział w nim składników reliktowych i nowych. Moim zdaniem należało użyć przy określeniu zakresu podejmowanych działań ochronnych użyć terminów bardziej precyzyjnych. Co prawda w rozdziale 9., dokonano stosownego odróżnienia zalecanych działań, ale podane w załącznikach metryczki dotyczące poszczególnych obiektów będą żyć własnym życiem. W rozdziale 7. *Założenia dworsko i pałacowo-ogrodowe, ich rola w krajobrazie kulturowym powiatu kętrzyńskiego* dokonano przeglądu literatury na ten temat i wyniku obserwacji badanych założeń. Nie przeprowadzono jednak badań w zakresie roli badanych obiektów w krajobrazie kulturowym, nie podano także podstawowej literatury dotyczącej takich badań, że wspomnę tylko pozycje polskie: *Ekologię krajobrazu* Richlinga i Solona lub opracowanie zbiorowe *Ocena i wycena zasobów przyrodniczych*. Jest to wynikiem stosowania warsztatu naukowego używanego przy opisowych opracowaniach z zakresu konserwacji dzieł sztuki. Nieco inny warsztat badawczy funkcjonuje w obszarze dyscypliny ochrona i kształtowania środowiska, w którym zajmujemy się mechanizmami rządzącymi krajobrazami i ekosystemami i gdzie badania powinny mieć charakter bardziej zobiektywizowane niż opisowe badania konserwatorskie. Jeszcze inna sytuacja występuje, jeżeli opisy miałyby spełniać kryterium warsztatu badawczego historyka sztuki; wtedy powinno się w opisach uwzględnić atrybucje i datowanie omawianego dzieła sztuki, także, jeżeli jest to

ogród. Rozdział 8 i 9, dotyczący prawnych i doktrynalnych aspektów ochrony zabytków oraz stanu opieki nad badanymi obiektami zabytkowymi, został w myśl stosowanej w Polsce doktryny konserwatorskiej opracowany bardzo dobrze. Rozdział 10. *Wnioski wynikające z badań* ograniczył się do zbiorczego podsumowania w formie eseju. Ten rozdział powinien wyglądać inaczej. Powinno się w nim znaleźć odniesienie do tez postawionych przed podjęciem badań, dyskusja z teorią i praktyką konserwatorską, która, jak wynika z przeprowadzonych badań, nie spełnia właściwej roli, z rolą inwestorów i administracji wojewódzkiej sprawujących nadzór konserwatorski. Dopiero na podstawie przeprowadzonej dyskusji można opracować wnioski w zakresie stanu omawianych wiejskich założeń dworsko-ogrodowych w powiecie kętrzyńskim, ich ochrony i roli w krajobrazie.

Uwagi szczegółowe

W rozdziale 1., przy uzasadnieniu wyboru tematu pracy, przedstawiono w sposób ogólny wybór spośród 100 obiektów 30, chociaż nie przedstawiono zestawienia obiektów. Teza pracy podana na stronie 7, dzieli się na trzy części składowe. Pierwsza z tez mówi, że stan zachowania badanych założeń ma wpływ na walory krajobrazowe. Druga, że historia i przekształcenia obiektu wpłynęły na ich zły stan zachowania, co ma negatywny wpływ na krajobraz kulturowy. Trzecia, że reprezentują one potencjał, który w wyniku podjętych działań może mieć pozytywny wpływ na krajobraz kulturowy i gospodarkę regionu. Na stronie 10, opisując metody badawcze podano, że teza podejmuje problem ochrony konserwatorskiej. W streszczeniu, na stronie 276 podano odmienną tezę mówiącą, że stan zachowania badanych obiektów wpływa na kształtowaną zieleń wiejską w krajobrazie kulturowym Warmii i Mazur. Moim zdaniem należy te rozbieżności usunąć. Dostrzegłem też kilka błędów. Na stronie 27 podano, że wody o powierzchni 3050ha na terenie powiatu Kętrzyńskiego liczącego 1213km² stanowią 27% jego ogólnej powierzchni. Na stronie 28 podano, że region Warmii i Mazur do XVIII wieku w 80% pokrywały lasy. W tym okresie przeciętna lesistość nie przekraczała 40%. Na stronie 38 podano, że 400000 mieszkańców Prus Wschodnich, to 15%, a nie 20% przedwojennej liczby 2000000 mieszkańców. W rozdziale 5., przy opisach w załącznikach Autorka przeważnie podaje, jako styl założenia – krajobrazowy. Na stronie 219 także podano, że wszystkie ogrody finalnie były kształtowane w sposób swobodny, w stylu krajobrazowym. Nie jest to termin precyzyjny. Powszechnie przyjęty podział na style w historii sztuki mówi o baroku, romantyzmie i modernizmie. Przywoływany przez Autorkę Longin Majdecki w *Historii ogrodów* stosuje podział na barok, ogrody krajobrazowe XVIII wieku, ogrody XIX wieku i pierwszej połowy XX wieku. W rozdziale 7., traktującym o roli założeń w krajobrazie kulturowym powiatu kętrzyńskiego bardzo dobrze opisano ogólne odniesienia do roli założeń ogrodowych w krajobrazie, ale nie wzięto pod uwagę specyfiki krajobrazu południowego, o którym między innymi mówił H. Vahle w 2001 roku (*Das Konzept der potentielle Kulturlandschafts-Vegetation*) a który miał decydujący wpływ na decyzje lokalizacyjne. W rozdziale 8., bardzo dobrze i szczegółowo opracowanym, dotyczącym prawnych i doktrynalnych aspektów ochrony zabytków zabrakło odniesienia do nowych, nieznanych dotychczas w polskim ustawodawstwie, międzynarodowych form postępowania wobec istniejących in situ siedlisk (Natura 2000) i krajobrazów pospolitych (Europejska Konwencja Krajobrazowa). Podobnie, w bardzo dobry sposób, został opracowany rozdział 9., który dotyczył stanu opieki nad badanymi założeniami. Nie wyjaśniono w nim niestety, dlaczego z powodu tzw. wady prawnej zabytki nieruchome wpisywane do ewidencji zabytków tracą około połowy dotychczasowej wartości rynkowej i jak sobie z tym poradził np. wspomniany angielski National Trust. W podsumowaniu (rozdział 10.), tylko częściowo

wo odniesiono się do przeprowadzonych badań, poświęcając więcej miejsca powojennym losom badanych obiektów. Wnioski, jakie znalazły się na zakończeniu podsumowania mówią głównie o rolach samorządów w ochronie obiektów zabytkowych, podczas gdy zadania ochrony konserwatorskiej spoczywają na barkach administracji wojewódzkiej i centralnej oraz właścicieli obiektów. Władze gminy ustawowo mogą tylko chronić obiekty w ramach planów zagospodarowania gminy lub tworząc parki kulturowe a jak Autorka wspomniała zdarzało się to incydentalnie. W bibliografii, poza wspomnianym wcześniej brakiem właściwie opracowanych źródeł internetowych brak podstawowych źródeł dotyczących materiałów archiwalnych typu *Karty Ewidencyjne*, chociaż są one umieszczone w wykazie źródeł przy każdym z załączników.

Uwagi końcowe

Na podstawie Ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, wraz z wprowadzonymi w dniu 21 kwietnia 2017r. zmianami, której art. 13. 1. mówi, że: *Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...) oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej (...) oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej* stwierdzam, że recenzowana rozprawa *Wiejskie założenia dworsko-ogrodowe w powiecie kętrzyńskim, ich ochrona i rola w krajobrazie*, wykonana w Katedrze Architektury Krajobrazu, Wydziału Kształtowania Środowiska, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, przez Panią mgr inż. arch. kraj. Katarzynę Agnieszkę Ruszczycką, spełnia ten warunek. Metody ewidencjonowania, ochrony i roli w krajobrazie zabytków sztuki ogrodowej to dziedzina nowa, ulegająca ciągłym zmianom i nieujęta w przepisy wykonawcze, chociaż w nowej ustawie krajobrazowej nakazuje się sporządzanie audytów krajobrazowych. Nowe opracowane przez Panią mgr inż. arch. kraj. Katarzynę Agnieszkę Ruszczycką narzędzie służące rejestrowaniu zabytkowych zespołów krajobrazowych w sporządzaniu takich audytów będzie bardzo przydatne, co stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Zaprezentowana w rozprawie doktorskiej wiedza teoretyczna związana z analizą zabytkowych założeń ogrodowych i otaczającego krajobrazu kulturowego, obejmująca zarówno środowisko przyrodnicze, jak i środowisko kulturowe, mieści się w centrum zagadnień dyscypliny naukowej ochrona i kształtowanie środowiska. Szeroko prowadzone badania terenowe, których wyniki ujęto w syntetycznych opisach świadczą o umiejętnościach samodzielnej pracy naukowej. Na tej podstawie mogę wyrazić jednoznacznie pozytywną opinię o przedstawionej do oceny rozprawie doktorskiej *Wiejskie założenia dworsko-ogrodowe w powiecie kętrzyńskim, ich ochrona i rola w krajobrazie* i wnioskować o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. kraj. Katarzyny Agnieszki Ruszczyckiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim przed Radą Wydziału Kształtowania Środowiska, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

